

Geduld dat ruimte biedt

Over makrothumê in Lucas 18:7

In de gelijkenis van de onrechtvaardige rechter en de vasthoudende weduwe (Lucas 18:1-8) stelt het tweede deel van vers 7 de uitleggers voor de nodige problemen.¹ Er is allereerst het probleem van de betekenis van het werkwoord *makrothumê*, maar er is ook de vraag naar de relatie met het eerste deel van de zin. In de NBG-vertaling van 1951 wordt de vraagvorm van het eerste deel van het vers vastgehouden en komt men tot deze vertaling: '... en laat Hij hen wachten?' Ook in de Nieuwe Bijbelvertaling wordt de vraagvorm vastgehouden, maar komt het tot een zelfstandige zin: 'Of laat hij hen wachten?' Het vasthouden van de vraagvorm gebeurt ook in de KBS-vertaling, maar daar wordt het verbum *makrothumê* anders weergegeven: 'en naar wie Hij welwillend luistert' (vgl. Hand. 26:3 in de KBS-vertaling, waar *makrothumôs* met 'welwillend' wordt vertaald).² Dit tweede deel van de zin wordt als een tweede bijzin bij 'zijn uitverkorenen' opgevat. De Naardense Vertaling kent aan het tweede deel van het vers een zelfstandige plaats toe. Na de vraag 'zal God dan geen recht doen aan zijn uitverkorenen ..?' volgt: 'en hij heeft een lange adem wat hen betreft.'

In dit artikel wil ik de stelling verdedigen dat het tweede deel van vers 7 niet direct verbonden is met het eerste deel, maar een zelfstandige zin vormt.³ Tevens wil ik laten zien dat het verbum *makrothumê* hier geen andere betekenis kent dan op de andere plaatsen in het Nieuwe Testament (Mat. 18:26, 29; 1 Kor. 13:4; 1 Thess. 5:14; Hebr. 6:15; Jak. 5:7, 8; 2 Petr. 3:9).⁴ Het werkwoord heeft op deze plaatsen steeds de betekenis 'geduld hebben'. Dat brengt mij tot deze vertaling van Lucas 18:7b: 'En Hij is geduldig met hen.' Deze vertaling zal niet direct voor de benodigde helderheid zorgen. Dat brengt mij tot de kernvraag - om de lezer niet onbevredigd achter te laten⁵ - : Hoe moet deze zin in het geheel van 18:1-8 begrepen worden? Aan dat geheel wil ik nu eerst aandacht besteden. Ik begin met een vertaling.

Vertaling

- 18:1 Hij sprak hun een parabel met het oog hierop
dat ze altijd moeten bidden en niet moedeloos worden,
zeggend:
- 2 'Er was een rechter in een stad,
die God niet vreesde en voor geen mens ontzag had.
- 3a Er was een weduwe in die stad.
b En zij kwam steeds weer naar hem toe,
zeggend:
"Verschaf mij recht van mijn rechtspartij."
- 4a En hij wilde een tijdlang niet.
b Daarna zei hij in zichzelf:
"Ook al vrees ik God niet en heb ik voor geen mens ontzag,
wegens het feit dat deze weduwe mij lastig valt,
zal ik haar recht verschaffen,

¹ W. Bauer (*Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Berlijn & New York 1971, 964-965) noemt Lucas 18:7 'Die unsicher überl. u. viel erklärte Stelle'. I.H. Marshall (*The Gospel of Luke. A Commentary on the Greek Text* (NIGTC), Exeter 1978, 674) en H. Weder (*Die Gleichnisse Jesu als Metaphern. Traditions- und redaktionsgeschichtliche Analysen und Interpretationen* (FRLANT 120), Göttingen 1980/2^e, 269, noot 132) noemen vers 7 een *crux interpretum*.

² Het voornaamste probleem van deze vertaling is dat noch W. Bauer (*Griechisch-Deutsches Wörterbuch*, 964-965), noch H.J. Liddell & R. Scott (*Greek-English Lexicon With a Revised Supplement*, Oxford 1996, 1074) de betekenis van 'welwillend (luisteren)' kennen voor *makrothumê* en *makrothumôs*.

³ Zie ook H. Klein, *Das Lukasevangelium* (KEK), Göttingen 2006, 580.

⁴ Vgl. A.A. Just, *Luke 9:51-24:53* (Concordia Commentary), Saint Louis 1997, 674: 'Elsewhere in the NT, the term is always in Gospel contexts of God (or his people) being patient and faithful, leading to the translation "[will he not] be long-suffering to them?'"

⁵ Zie H. Riesenfeld, *Zu makrothumein* (Lk 18,7), in: J. Blinzler (ed.), *Neutestamentliche Aufsätze*. Fs. J. Schmid, Regensburg 1963, 214-217, bijz. 214-215.

opdat zij niet ten slotte komt om mij een blauw oog te slaan."

- 6a De Heer zei:
b 'Hooft wat de rechter der onrechtvaardigheid zegt.
7a Zal God niet de rechtsverschaffing van zijn uitverkorenen doen die Hem dag en nacht roepen?
b En Hij is geduldig met hen.
8a Ik zeg jullie dat Hij hun rechtsverschaffing zal doen, snel.
b Doch wanneer de Mensenzoon komt,
zal hij dan wel het geloof vinden op de aarde?'

Twee delen

Lucas 18:1-8 bestaat uit twee delen: 18:1-5 en 18:6-8.⁶ In beide delen staat het thema van de rechtsverschaffing centraal (18:3, 5 en 18:7, 8). Elk deel begint narratief, met een verbum van 'spreken'; het eerste deel met 'Hij sprak' (imperfectum), het tweede deel met 'De Heer zei' (aoristus). Het eerste deel kent wel een adres 'hun' (=de leerlingen, zie 17:22). In het tweede deel ontbreekt een nadere bepaling van de geadresseerden. De onbepaaldheid laat zo ruimte voor de lezer(es).⁷ Op grond van de slotwoorden 'op de aarde' kan gezegd worden dat iedereen, elke lezer op de aarde, deze woorden ter harte mogen nemen. De discursieve stukken van de twee delen (18:2-5 en 6b-8) verhouden zich tot elkaar als *parabel* en *toepassing*. Het fictionele karakter van de parabel blijkt uit het onbepaalde voornaamwoord bij zowel *kritês* (rechter) als *polis* (stad) in 18:4.⁸

De bedoeling van de parabel wordt direct aan het begin (18:1) duidelijk: '(Hij sprak hun een parabel) met het oog hierop dat ze altijd moeten bidden en niet moedeloos worden.' Niet alle uitleggers hebben er oog voor dat het hier om de pragmatische functie van de parabel gaat. Verschillende exegeten menen namelijk dat met 'altijd moeten bidden en niet moedeloos worden' het *onderwerp* van de gelijkenis wordt aangegeven. Zij gaan voorbij aan de woorden *pros to* ('met het oog op').

Het is tevens van belang om op te merken dat de pragmatische functie *twee* aspecten kent: *altijd moeten bidden* en *de moed niet verliezen*. Het laatste werkwoord (*egkakein*) wordt in de NBV weergegeven met 'niet opgeven'. De vertaling met 'de moed niet verliezen' (zie ook 2 Kor. 4:1, 16, Ef. 3:13) verdient hier de voorkeur, omdat dan ook de emotie meekomt die kan ontstaan, als het voortdurend bidden niet de verhoring krijgt, die wordt gewenst. Het is voor die emotie waarvoor de rechter namelijk bang is, als hij geen gehoor geeft aan de vraag van de weduwe om recht. Hij is bang dat ze op een gegeven moment de moed zal verliezen en bij hem zal komen - nu niet om de rechter te vragen om haar recht te verschaffen, maar - om hem een blauw oog te slaan (18:5).

De parabel

In de gelijkenis staan twee figuren centraal: een rechter en een weduwe. Ze staan in een asymmetrische verhouding tegenover elkaar.⁹ De weduwe is de zwakste partij in die zin dat zij afhankelijk is van de rechter om haar recht te verschaffen. Beide figuren handelen op een manier die tegengesteld is aan het gedrag dat normaal van hen verwacht wordt. De rechter die staat voor het verschaffen van recht, wordt geacht om namens God recht te spreken, handelt niet op basis daarvan, maar op basis van een gedacht idee van geweld dat tegen hem gebruikt zal worden. Hij behoort als Godvrezende rechter (zie LXX: 2 Kron. 19:6-7) de armen en de weduwen te verdedigen (vgl. Ps. 68:6; 82:1-4). Ook de weduwe handelt anders dan wat men vaak bij haar denkt. De noodsituatie waarin ze verkeert, laat ze niet bestaan. Ze treedt in actie, komt op voor haar recht, steeds weer opnieuw, als de rechter haar geen recht wil verschaffen. Zo blijkt de rechter, die sterk zou moeten zijn in het verschaffen van recht, zwak te zijn, waar de weduwe die zwak is tegenover het onrecht, zich als een sterke vrouw gedraagt door bij de rechter te blijven komen met haar vraag om haar recht te verschaffen van (*apo*) haar tegenpartij.¹⁰ De weduwe staat daarmee in een rij van onverschrokken vrouwen die hun zwakke rechtspositie óf door schrander handelen óf door vasthoudendheid weten te overwinnen (zie Tamar, Judith en Ruth). Aan deze schets van het personagebeeld van beiden moet nog toegevoegd worden

⁶ Diverse uitleggers gaan uit van een driedeling: 18:1, 2-5, 6-8. Men gaat dan voorbij aan 18:6a (vgl. 18:1).

⁷ Zie W.J.C. Weren, Oude en nieuwe wegen in de exegese: De wording en de werking van Lc 8,1-21, in: W.M.E. Logister (ed.) e.a., *Twintig jaar ontwikkelingen in de theologie. Tendensen en Perspectieven*, Kampen 1987, 58-72, bijz. 68; B. van Iersel, De rechter en de weduwe (Lc 18,1-8), in: idem (ed.), *Parabelverhalen in Lucas. Van semiotiek naar pragmatiek* (TFT Studies 8), Tilburg 1987, 168-193, bijz. 191.

⁸ Van Iersel, *Parabelverhalen in Lucas*, 176.

⁹ Van Iersel, *Parabelverhalen in Lucas*, 168.

¹⁰ Ik volg hier Sj. van Tilborg, *Geloven tussen utopie en werkelijkheid*, Hilversum 1980, 64.

dat de rechter statisch en steeds negatief getekend wordt (zie de ontkenningen in bijna elke zin, waarvan hij het subject is) als ook dat hij in zichzelf gekeerd/op zichzelf gericht is, waar de weduwe iemand is die in beweging komt en het gesprek met de ander aangaat.

Het hoofdaccent ligt - verrassenderwijs gezien 18:1 - niet op de figuur van de weduwe, maar op de rechter.¹¹ Dat blijkt zowel uit de hoeveelheid tekst die aan beiden wordt gewijd als ook uit de plaats van rechter en weduwe in het verhaal. Tweeënvijftig van de zeventig woorden van de parabel zijn gewijd aan de rechter, terwijl dat bij de weduwe achttien woorden zijn. Gaat het om de plaats, dan valt op dat de weduwe in het centrum staat (18:3), maar dat de parabel met de rechter begint (18:2) en eindigt (18:4-5).¹²

De rechter verandert ... uit zelfzucht

De gelijkenis bestaat uit twee delen: 18:2-4a en 18:4b-5. Het narratieve karakter overheerst in het eerste deel; in het tweede deel overheerst het discursieve element. Beide delen eindigen met een tijdsaanduiding: 'een tijdlang' (*epi chronon*)¹³ in 18:4a en 'ten slotte' (*eis telos*) in 18:5. In het zelfgesprek van de rechter in het tweede deel keert het narratieve eerste deel weer terug, met dit verschil dat zich in vergelijking met het slot van het eerste deel in 18:4b-5 een verandering voordoet.¹⁴ Waar de rechter de weduwe eerst een tijdlang geen recht wil verschaffen¹⁵ - een nadere motivering daarvan krijgen we niet - , daar laat hij 'daarna' (*meta tauta*) horen dat hij haar nu wel recht zal verschaffen. Nu krijgen we wél een motivering te horen: 'opdat zij niet ten slotte komt om mij een blauw oog te slaan.' Wat we zien, is dat de rechter verandert, omdat hij bevreesd is dat zij ten slotte zal veranderen, als hij zijn niet-willen ten opzichte van haar handhaaft. Kortom, hij vreest dat ze uiteindelijk moedeloos zal worden, omdat hij haar geen recht wil verschaffen. Een moedeloosheid die tot uitdrukking komt in het feit dat ze hem een blauw oog zal slaan. We zagen hierboven al dat het motief voor zijn handelwijze niet in overeenstemming is met zijn functie. Het gebeurt uit zelfzucht; de man is bang voor zijn eigen hachje.

De toepassing

In de toepassing van de parabel in 18:7-8 doet zich een *a minori ad maius*-redenering voor.¹⁶ Daarvoor moeten we eerst zien dat de verhouding tussen de rechter en de weduwe uit de parabel een verlengde krijgt in de verhouding tussen God en zijn uitverkorenen. God wordt in relatie gebracht met de rechter, terwijl zijn uitverkorenen de positie van de weduwe innemen. In de toepassing wordt behalve over God en zijn uitverkorenen nog gesproken van 'de Mensenzoon' (zie 17:22, 24, 26, 30).

Aan de toepassing gaat een oproep aan de toehoorder vooraf (18:6b).¹⁷ Die wordt opgeroepen om te horen wat 'de rechter der onrechtvaardigheid' zegt. Daarmee wordt verwezen naar het tweede deel van de parabel, d.i. hetgeen de rechter in zichzelf heeft gezegd (18:4b-5). Wat de Heer daartegenover zegt ('Ik zeg jullie'), krijgen we in 18:8 te horen: 'dat Hij hun rechtsverschaffing zal doen, snel.'¹⁸ Dat allerlaatste woord - in het Grieks zijn het woorden: *en tachei* - ontbreekt in 18:5.

De 'van minder naar meer'-redenering is als volgt tot uitdrukking te brengen: als de onrechtvaardige rechter, al is het om een oneigenlijke reden, de weduwe al recht verschaft, hoeveel te meer zal God dan de mensen met wie hij een speciale band heeft, zijn uitverkorenen, die dag en nacht hem roepen, recht verschaffen. Dat zal Hij dan toch zeker snel doen.

Structuur van 18:6-8

Jezus' commentaar kent na de narratieve inleiding (18:6a) de volgende structuur:

- A 'Hoor wat de rechter der onrechtvaardigheid zegt.
- B Zal God niet de *rechtsverschaffing* van zijn uitverkorenen *doen* die Hem dag en nacht roepen?

¹¹ Zie ook A.J. Mattill, *Luke and the Last Things: A Perspective for Understanding Lukan Thought*, Dillsboro, NC 1979, 89-96, bijz. 90: '... the parable is centered upon the judge ...'; Marshall (*The Gospel of Luke*, 670): '... the judge is the principal character ...'

¹² Hier volg ik Van Iersel, *Parabelverhalen in Lucas*, 173.

¹³ Voor *epi* (+ tijdsaanduiding) in de betekenis van 'lang' zie 4:25.

¹⁴ In de Lucaanse parabellen komt het zelfgesprek vaker voor (12:18-19; 15:17-19; 16:3-4 en 20:13).

¹⁵ Zo vaak als zij komt (*êrcheto*, iteratief imperfectum), wil hij niet (*êthelen*, iteratief imperfectum).

¹⁶ Zie ook 11:5-8.

¹⁷ Marshall (*The Gospel of Luke*, 673) spreekt van een protasis.

¹⁸ *En tachei* heeft hier de betekenis van 'snel', zie ook Hand. 12:7; 22:18 en 25:4 (vgl. in LXX: Deut. 9:3; 11:17; 28:20; Joz. 8:18, 19; Ps. 1:12; Ez. 29:5), zie verder Mattill, *Luke and the Last Things*, 91-94.

- C En Hij is geduldig met hen.
 A' Ik zeg jullie,
 B' dat Hij hun *rechtsverschaffing* zal doen,
 snel.
 C' Doch wanneer de Mensenzoon komt,
 zal hij dan wel het geloof vinden op de aarde?'

In A gaat het om wat de onrechtvaardige rechter zegt (presens), in A' (+B') om wat de Heer ('ik'-figuur) zegt (presens). Beide zinnen worden direct daarna gevolgd door een vraag die een futurum kent (B en C'). De eerste vraag mag een ontkenning hebben, ze moet de toehoorder tot het inzicht brengen dat God zeker voor rechtsverschaffing zal zorgen. De tweede vraag mag geen ontkenning bevatten, door het vraagpartikel *ara* is een ontkennend antwoord te verwachten.¹⁹ Twee keer (B en B') horen we van 'rechtsverschaffing doen'. Eerst in de vorm van een (retorische) vraag (18:7a) en daarna in de vorm van een gezagvolle uitspraak ('Ik (=de Heer) zeg jullie')(18:8a).²⁰ Zowel vraag als uitspraak krijgen direct daarna een aanvulling (*kai*)(18:7b), respectievelijk een 'maar' (*plên*)(18:8b). Zoals 18:7a (B) en 18:8a (B') met elkaar corresponderen, is dat ook het geval met 18:7b (C) en 18:8b (C'). Tussen C en C' is het precies andersom als in B en B'. In 18:7b hebben we met een statement van doen, terwijl 18:8b het karakter van een vraag draagt.

'En Hij is geduldig met hen'

Lucas 18:7b mag op tal van verschillende manieren door uitleggers met de vraag van 18:7a verbonden worden, grammaticaal is er geen goede grond voor een directe verbinding alsof 18:7 één zin zou vormen.²¹ Het verschil in modus tussen de verba in 18:7a (conjunctief) en 7b (indicatief) spreekt ervoor dat 18:7b een nieuwe inzet vormt.²²

Na de vraag (18:7a) volgt onmiddellijk het statement: 'En Hij is geduldig met hen.' De zin moet als een toevoeging begrepen worden op wat er in de voorgaande zin over de verhouding tussen God en zijn uitverkorenen gezegd wordt.

Om de zin te kunnen verstaan moeten we eerst terug naar het begin, naar de bedoeling van de parabel (18:1), We zagen dat die uit *twee* elementen bestond: *altijd moeten bidden* en *niet moedeloos worden*. Lucas 18:7a met 'zijn uitverkorenen, die hem dag en nacht roepen' zal een lezer in verband brengen met het 'altijd moeten bidden'. De zin direct daarop 'En Hij is geduldig met hen' moet in relatie gezien worden met het tweede aspect 'niet moedeloos worden'. De toehoorder krijgt deze mededeling over Gods geduld in het geval moedeloosheid heerst of dreigt bij degenen die dag en nacht roepen. Dat Hij geduldig is met hen, wil dan ook zeggen dat Hij niet boos zal worden, als er toch moedeloosheid is ontstaan. Dit aspect van boosheid is met het woord *makrothumêô* gegeven. Zo zegt F. Breukelman, die *makrothumêô* 'een zeer karakteristieke term uit de taal van Tenakh' noemt, over de betekenis van dit verbum: 'lange anhaltend hinsichtlich des Zorns.' Hij vertaalt het werkwoord met 'lankmoedig zijn' (in navolging van de Statenvertaling) en typeert de lankmoedige als volgt: 'Iemand is "lankmoedig", wanneer hij, hoezeer daar ook alle redenen voor is, zijn toorn niet direct doet ontbranden.'²³

De zin (18:7b) is in oppositie te lezen met de handelwijze van de rechter, die een tijdlang niet mag willen, maar daarna omgaat, kortom, hem ontbeert het geduld, omdat hij vreest dat de weduwe ten slotte wel moedeloos zal worden, en uit frustratie hem een blauw oog zal slaan.

De Heer talmt niet, maar is geduldig

Diverse uitleggers leggen een verband met Jezus Sirach 35:21-22.²⁴ F. Bovon is zelfs van mening dat de betekenis van Lucas 18:7b nauwelijks opgemaakt kan worden zonder terug te grijpen op Jezus Sirach.²⁵ Voor

¹⁹ W. Bauer, s.v. *ara*, 206, vgl. Van Iersel, *Parabelverhalen in Lucas*, 178; Mattill, *Luke and the Last Things*, 89.

²⁰ In 18:7a krijgt de lezer de zekerheid van de rechtsverschaffing te horen, in 18:8a de snelheid van de rechtsverschaffing.

²¹ Voor de verschillende leeswijzen, zie W. Ott, *Gebet und Heil. Die Bedeutung der Gebetsparänese in der lukanischen Theologie* (StANT 12), München 1965, 19-72; D.L. Bock (*Luke 9:51-24:53* (ECNT), Grand Rapids 1996, 1451-1453) noteert twaalf interpretaties.

²² Weder, *Die Gleichnisse Jesu*, 269, noot 132. Ik ga echter niet met hem mee, wanneer hij 18:7b voor een vraag houdt.

²³ F. Breukelman, *Bijbelse Theologie III,2. De Koning als Richter*, Kampen 1996, 176.

²⁴ De gehele perikoop van Jezus Sirach 35:11-24 kent een aantal opvallende overeenkomsten met Lucas 18:1-8, zo M. Rogland, *Makrothumein* in Ben Sira 35:19 and Luke 18:7, *Novum Testamentum* 51 (2009), 296-301, bijz. 297.

²⁵ F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas (Lk 15,1-19,27)*(EKK III,3), Düsseldorf e.a. 2001, 195. Zo ook Riesenfeld, *Zu makrothumein*, 216. A. Merz (Die Stärke der Schwachen (Von der bittenden Witwe). Lk 18,1-8, in: R. Zimmermann

de betekenis van *makrothumeô* als 'talmen' wordt dikwijls verwezen naar deze verzen uit Jezus Sirach. Men houdt het verbum *makrothumeô* in 35:22 voor een synoniem van *braduneô* ('talmen').²⁶ Dat de verba geen synoniemen van elkaar hoeven te zijn, blijkt wel uit 2 Petrus 3:9, waar beide werkwoorden in oppositie tot elkaar staan: 'De Heer talmt (*bradunei*) niet met de belofte, ook al zijn er die aan talmen denken, maar Hij is geduldig (*makrothumei*) naar u toe, daar Hij niet wil dat sommigen verloren gaan, maar dat allen tot boetedoening komen.' Het is geen kwestie van talmen, maar van geduld. Dat geduld biedt aan 'allen' (*pantes*) de tijd om, voordat Hij komt, boete te doen.

De gedachte uit de 2^e Petrusbrief dat de vertraging van de parousie, waaraan je aanstoot zou kunnen nemen, een gevolg is van het geduld van God met de gelovigen (en niet van talmen), is ook hier in Lucas 18:1-8 aan de orde.²⁷ De vertaling van *makrothumei* met '(op zich) laten wachten' doet dan ook geen recht aan de pointe van deze verzen. Zomin als in 2 Petrus 3 is het in Lucas 18:1-8 een kwestie van op zich zou laten wachten of talmen, maar van geduld van God 'met hen'.

Geduld dat ruimte biedt

In 2 Petrus 3:9 biedt het geduld aan 'allen' ruimte om, voordat Hij komt, nog boete te doen. Dat roept de vraag op hoe dat zit met Gods geduld in onze passage. Speelt het element van het ruimte bieden ook hier? Die vraag moet bevestigend beantwoord worden. Daarvoor moeten we naar de slotzin: 'Doch wanneer de Mensenzoon komt, zal hij dan wel het geloof vinden op de aarde?' Waar in 2 Petrus 3:9 God in zijn geduld ruimte biedt voor de boete, daar biedt de vertraging van de parousie, die het gevolg is van Gods geduld, in Lucas 18:1-8 de ruimte aan een ieder ('op aarde', vgl. 'allen' in 2 Petr. 3:9) om tot 'het geloof' te komen.²⁸ We zagen hierboven al dat het hier (vanwege *ara*) om een vraag gaat die een ontkennend antwoord veronderstelt. Het is dan ook te begrijpen als Bovon spreekt van een 'beängstigde Frage'²⁹, die overigens staat tegenover de (retorische) vraag en de gezagsvolle uitspraak, die nu juist zekerheid tot uitdrukking brengen waar het gaat over de vraag of God rechtsverschaffing zal doen.

Ten slotte

Velen hebben er al op gewezen dat begin (18:1) en einde (18:8b) met elkaar corresponderen.³⁰ De correspondentie wordt met name gezien in de relatie tussen gebed ('het altijd moeten bidden') en geloof³¹, waarbij de weduwe als voorbeeld dient.³² Ik zou de relatie veeleer willen leggen met wat ik aan het begin het tweede aspect van de bedoeling van de parabel noemde: het niet moedeloos worden. Waar elders in Lucas vrees en geloof tegenover elkaar staan (zie o.a. 8:25, 50), staat het geloof hier tegenover moedeloosheid. Als Jezus hier spreekt over 'het geloof', dan gaat het, dunkt me, om het geloof, d.i. het vertrouwen in/vasthouden aan de uitspraak die vlak daarvoor gedaan is: 'Ik zeg jullie dat Hij hun rechtsverschaffing zal doen, snel.'³³

28 november 2009

(ed.), *Kompendium der Gleichnisse Jesu*, Gütersloh 2007, 667-680, bijz. 667) spreekt van een citaat uit Jezus Sirach 35,19 (LXX). Zij (p. 675) vindt in Jezus Sirach 35:14-26 zelfs de code 'zur "allegorischen Dechiffrierung" des Gleichnisses'.

²⁶ Parallellie waarvan hier sprake is, impliceert niet automatisch synonymie, contra: Riesenfeld, *Zu makrothumein*, 216.

²⁷ Vgl. A.A. Just, *Luke 9:51-24:53*, 674: 'Even though vindication is delayed, it will come because God is merciful and long-suffering.'

²⁸ Iets anders spreekt F. Horst, *Theological Dictionary of the New Testament IV*, s.v. *makrothumia*, Grand Rapids 1975, 374-387, bijz. 381. Hij ziet *makrothumein ep'autois* als een noodzakelijke interval van genade om het geloof en het gebed op te wekken.

²⁹ Bovon, *Das Evangelium nach Lukas*, 196.

³⁰ Bovon, *Das Evangelium nach Lukas*, 197.

³¹ B. Heininger, *Metaphorik, Erzählstruktur und szenisch-dramatische Gestaltung in den Sondergutgleichnissen bei Lukas* (NTA 34), Würzburg 1991, 198-208, bijz. 208; N. Förster, *Das gemeinschaftliche Gebet in der Sicht des Lukas* (BTS 4), Leuven 2007, 284.

³² Zie Van Iersel, *Parabelverhalen in Lucas*, 181, 182, 183, 190.

³³ Al eerder in het Lucasevangelie heeft Jezus geloof gevonden, en wel bij de centurio: 'Ik zeg u, zelfs niet in Israël heb ik zo'n sterk geloof gevonden' (7:9). Ook daar gaat het om geloof in het woord (zie 7:7 'spreek met een woord en mijn kind moet genezen'). Zie verder N.A. Riemersma, 'Spreek met een woord en mijn knecht moet genezen.' Kanttekeningen bij Lucas 7:1-10, *Kerk en Theologie* 59 (2008), 197-213.